

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР)

Реферат. Стаття присвячена аналізу антропонімів, насамперед прізвиць і прізвиць, з урахуванням історії їх створення, чинника походження, формування значення, яке в сучасному мовознавстві кваліфікують як таке, що має прагматичну природу. Визначено своєрідність процесу концептуалізації позитивних і негативних ознакових характеристик людини, її емоцій, що відтворювали оцінну семантику, яка вербалізувалася в прізвиських/ прізвицях; виокремлено національну специфіку зазначеного процесу в українській і англійській лінгвокультурах.

Ключові слова: антропонім, прізвисько, прізвище, вербалізація, концептуалізація, оцінна семантика, прагматична природа значення, походження, лінгвокультура.

У сучасній ономастиці простежуємо новий підхід до вивчення онімів, що зреалізовується крізь призму актуальної нині прагмалінгвістичної парадигми знань, зокрема аналіз власних назв здійснюють й у фокусі аксіологічної прагмалінгвістики, лінгвоемоціології. Антропоніми накопичили в собі інформацію, наявну в найбільш важливому для людини масиві концептуальних пластів, відтворених в мовних картинах світу різних лінгвокультур, насамперед цей масив фіксує відомості про культуру народу, його побут, звичаї, вірування, емоції, загалом про ментальність носіїв тієї чи тієї лінгвокультури. Паремії, мовні архетипні образи, вербальні символи, антропоніми – це передусім і є ті одиниці, що власне насамперед й моделюють своєрідність національної мовної картини світу кожного народу.

Власні назви, передусім антропоніми – імена, прізвища, псевдоніми, прізвиська, як і одиниці інших ономастичних груп, змодельовані в мові на базі актуалізації архитипових культурних концептів, внутрішня форма яких на сьогодні, можливо, й утратила свою актуальність, важливість для пересічних громадян, проте вона є значущою для гуманітарної науки, мовознавства зокрема, оскільки “розшифровує” специфіку ментальності кожного конкретного народу, вказує на універсальне й своєрідне, що віддзеркалено в кожній конкретній лінгвокультурі. Загальновідомо, що антропоніми часто “приховують” інформацію, що є значущою для тлумачення особливостей відповідного світобачення, світовідчуття й світорозуміння певного етносу. Однак мотиваційні аспекти англійських та українських антропонімів до цього часу не були об’єктом окремого дослідження. Такий дослідницький аспект, зрозуміло, передбачає діахронічний підхід.

Актуальним у цьому контексті є дане дослідження, **мета** якого, з’ясувавши специфіку походження англійських та українських прізвиськ/прізвищ, описати своєрідність процесів концептуалізації й відповідної вербалізації ознак, що позитивно чи негативно оцінюються в системі понять кожної окремої лінгвокультури, відтворюють ментальну спроможність кожного народу. **Об’єкт** дослідження – англійські та українські антропоніми – прізвиська й прізвища, **предмет** – їхнє походження з огляду на актуалізацію прагматично значущого, зокрема й аксіологічного сприйняття світу, що відповідно зафіксовано в ономастичних одиницях. **Матеріалом** цієї наукової студії слугують українські та англійські прізвища, отримані шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, а саме: *A Dictionary of English Surnames* [8], *Сучасні українські прізвища* [2]. Загальний обсяг вибірки – 150 одиниць.

На актуальність вивчення антропонімії з огляду діахронії вказував І. Франко, зауважуючи, що “історик віднаходить у них (антропонімах) сліди певних історичних мандрівок, колонізації і змішання народностей, а етнолог слідить по ним розвій певних національних та громадських інституцій і уподобань, еволюцію родинного та громадського життя, знань, ремесл і відповідних їм звичаїв і вірувань” [3, с. 391].

Серед досліджень англійських науковців, що працюють у галузі сучасної антропонімії, уваги заслуговують насамперед наукові

студії Ч. Болена [4], Т. Ламберта [5], М. А. Ловера [6], Р. Маккінлі [7] та деяких інших учених. Наголосимо при цьому, що найбільш значущими для англійської ономастики є наукові напрацювання П. Ріні, який у 60-х роках ХХ століття уклав словник англійських прізвищ [8].

Ономастичну лексику, регіональні антропоніми в Україні досліджують, як відомо, передусім такі мовознавці, як Г. Бучко, Л. Гумецька, М. Демчук, О. Карпенко, Р. Остащ, Ю. Редько, М. Худаш, П. Чучка та деякі інші. Українська антропонімія системно репрезентована в працях Ю. Редька «Сучасні українські прізвища» та «Довідник українських прізвищ», у яких подано відомості про прагматичне значення, будову та правопис українських прізвищ, та в роботі Л. Масенко «Українські імена і прізвища» [1].

Прізвища, як відомо, вважають одним із найбагатших і авторитетних джерел вивчення історії рідного краю, мови та культури. В англійській лінгвокультурі зокрема прізвища королів відповідно базуються на універсальних традиціях наслідування прізвища батька, династії; однак мають місце й прізвища, що ілюструють наявність мотивації іншого характеру. Такі прізвища промовисто вказують на позитивні чи негативні ознаки, риси характеру чи специфіку діяльності його носіїв, первинно, вочевидь, вони були прізвиськами, а далі за чинною традицією закріпилися як відповідні прізвища, наприклад *King Harold Harefoot* – англійський король, який правив в Англії в ХІ столітті: за історичними даними його військо зазнало нищівної поразки від нормандських воїнів у 1066 р., однак прізвище *Harefoot* містить не цю інформацію, а відомості про те, що його носій мав здатність швидко ходити, – буквально “заяча нога” (тут і далі подаємо авторський дослівний переклад з англійської мови на мову українську – В. С.). А от прізвище англійського короля Джона – *King John Lackland*, який правив в Англії в ХІІІ столітті, що трансформувалося з прізвиська, вказує на історичний факт втрати цим королем земель, які перейшли до нього в спадок від брата – короля Річарда (порівн.: *Lackland* – “нестача землі” – В. С.). Іншим прикладом прозорості мотивованості антропоніма слугує прізвисько англійського короля Річарда – *King Richard Lionhearted*, який також правив в Англії в ХІІІ столітті. За надзвичайну жорстокість народ прозвав його *Lionhearted* – “леви-

не серце” (переклад – В. С.). В XI столітті Англія, як відомо, була завойована нормандцями. Король Вільгельм був коронований як Вільгельм I (*King William I*), але англійці та сакси надали йому свій промовистий антропонім – Вільгельм Завойовник (*King William the Conqueror*), демонструючи цим непокору нормандським завойовникам, виражаючи свою неприязнь до них. Отже, вищезазначені антропоніми – прізвиська чи прізвища англійських королів мають прозору мотивованість, що первинно виражає відповідні прагматичні смисли, актуалізує відповідну конотацію, засвідчує, що носії англійської лінгвокультури в своїй ментальності мали схильність до вираження супротиву, непокори, сміливості, демонстрували власну національну гідність.

Наголосимо, що автором методологічних засад, що дали лінгвістичне обґрунтування вияву конотації в системі власних назв, став Є. Отін, який схарактеризував специфіку вияву прагматики в системі власних назв, практично репрезентувавши теорію в лексикографічній практиці, уклавши перший у світовому мовознавстві словник конотонімів.

В українській лінгвокультурі простежуємо прізвища козацького походження, що також мають яскраво мотивований характер, вербалізують позитивні чи негативні риси їхніх носіїв, наприклад: *Перебийніс, Непийвода, Неїжко, Нагнибіда, Убийвовк, Голопупенко* та інші. Подібні козацькі прізвища не мають аналогій серед антропонімів інших слов'янських мов. Вони вказують на уподобання козаків, але, крім того, як бачимо, актуалізовано концепт “заперечення”, вербалізований заперечною часткою “не” (*Непийвода, Неїжко*), крім того, репрезентовано вольову інтенцію, імператив, вербалізований граматичною формою дієслова наказового способу, що міститься в першій частині антропоніма (*Перебийніс, Непийвода, Нагнибіда, Куйбіда, Убийвовк*), друга ж частина прізвиська чи прізвища містить вказівку на суб'єкт дії, що ним може бути як конкретний предмет, навіть частина тіла людини, так і абстрактна назва, що номінує переважно негативні категорії, як наприклад у наведених антропонімах це ілюструє номінація *біда*.

Крім того, за прізвиськом (прізвищем), наданим на Січі, можна було отримати інформацію прагматичного характеру про поширені в Україні ремесла й промисли, наприклад: *Пушкар, Гармаш*,

Гарматій – це прізвиська козаків, які обслуговували або виготовляли названий вид зброї.

Запорожців, окрім того, виокремлювала здатність до жартиливо-гуморостичної чи іронічно-саркастичної лінгвокреативної спроможності стосовно надання прізвиськ, що згодом, як відомо, трансформувалися в прізвища, які могли вказувати на характерну рису, ознаку, що була притаманна вдачі певного козака, протилежну до реальної, зокрема *Малюком* називали високу людину, а *Махиною* – козака невеликого зросту.

Серед козацьких прізвищ знаходимо й такі, що вербалізують веселу вдачу, виявлену в специфіці комунікативної спроможності українців, власне їхню здатність жартувати над собою, моделювати гумор. Здатність омовлювати як негативне, образливе, принизливе, проблемне, так і гарне, добре, якісне через гумор – це ментальна риса українців, українського національного характеру, що виокремлена спеціалістами з етнології, доведена етнолінгвістичними дослідженнями. В антропоніміці українців це відповідно вербалізовано у прізвищах, наприклад: *Дубогризенко* – це добрий тесля, *Тягнишкір* – гарний швець, *Шкlobій* – поганий скляр, тобто крім указівки на рід діяльності, професії людини, маємо ще й указівку на якість виконання відповідної роботи, хоч, безперечно, не всі козацькі прізвиська/прізвища містять аксіологічну характеристику: маємо й аксіологічно нейтральні антропоніми, наприклад: *Коваль*, *Коваленко*, *Ковальчук*, *Кучер*, *Паламар*, *Різун*, *Боднар*, *Боднарчук*, *Палій*, *Пасічник*, *Кравців*, *Кравець*, *Стельмах* та інші.

Зафіксована вказівка на рід діяльності людини, її професію, що є внутрішньою формою антропоніма, репрезентує універсальну традицію формування національних ономастиконів. В англійській лінгвокультурі також знаходимо прізвища, що мають зазначену мотивацію, наприклад: *Smith*, *Wright*, *Taylor*, *Baker* та інші. Прізвище *Smith* походить від англо-саксонського “*smitan*”, сучасний еквівалент цього слова – інфінітив *to smite*. Це прізвище мала людина, яка працювала з металом. Прізвище *Taylor* походить від давньофранцузького “*tailleur*” і вказує на професію кравця. Прізвище *Wright* мотивоване давньоанглійським “*wryhta*” і містить указівку на приналежність до професії будівельника. Англійське прізвище *Baker* походить від давньоанглійського

“*bæcere*” й демонструє належність до професії пекаря. Можна продовжити низку прикладів англійських прізвиськ, що походять від назв професій: *Butler, Potter, Weaver, Dyer, Wheeler, Spicer, Sherpherd, Skinner, Gardener, Hooper, Turner, Stringer, Roper, Sawyer, Turner, Bowyer, Hurd, Shoemaker, Coward, Cooper, Parker, Cook, Carter, Miller, Foster, Chapman, Webb, Palmer, Walker, Hall, Chapman, Dymond, Fiddler, Arkwright, Barker, Pigman, Ward, Slater, Cheeseman, Brewer, Mason* та інші.

Аналіз вибірки українських та англійських прізвиськ засвідчує наявність спільної для обох лінгвокультур риси щодо здатності моделювати прізвиська чи прізвиська на основі актуалізації роду людської діяльності. З’ява прізвиськ / прізвиськ як родових найменувань людської діяльності, професії насамперед пов’язана із задоволенням потреби в певній ідентифікації особи. Ознакою ідентифікації часто є й відповідні характерні ознаки деяких параметрів особистості. Досліджуваний матеріал й ілюструє прозору мотивованість антропонімів, що змоделивали відповідну онімну систему в українській та англійській лінгвокультурах. Йдеться про описові прізвиська, що вербалізують відповідні людські здатності.

Проте концепт оцінки, позитивна чи негативна характеристика особи за певними рисами, що вказують на розумову здатність, фізичну характеристику, опис морально-етичної поведінки, що, до речі, репрезентувалася як протилежна до реально наявної, особливу здатність якісно чи неякісно виконувати професійні обов’язки, більш послідовно вербалізована в антропонімах української лінгвокультури. В українських прізвиськах/прізвиськах відтворено ментальність українського народу, що виявляється у здатності навіть дещо себе принизити, посміятися над своїми вадами, репрезентувати гумористичний образ українця, м’яко щось заперечуючи чи до чогось м’яко імперативно спонукаючи.

В англійській лінгвокультурі зафіксовано описові прізвиська, що, як і в українському антропоніміконі, вказують на характерний для людини колір волосся, шкіри обличчя, зріст та інші фізіологічні параметри, наприклад: *Black, Blackhead* – темноволосий, *Russel, Rufus, Redman* – вказівка на рудий колір волосся його носія, *Fairhair, White* – це світловолосий, *Lillywhite* вказує на наявність у носія прізвиська світлого кольору шкіри обличчя, *Strong* – сильний,

Short, Little – малого зросту, *Fatt, Stout, Carr* – товстий, огрядний. Наявність такої мотивації простежуємо й в українському антропоніміконі.

Негативні риси характеру людини в англomовних прізвищах переважно репрезентовано через безпосередню, пряму вербалізацію абстрактних негативних ознак, наприклад: *Stunt* – злий, *Barrat* – підлий, *Bad* – поганий, *Stunt* – дурний, *Rotten* – нечесний продавець риби (дослівно – *гнилий* (В. С.)), *Bubblejaw, Rottenhering* – нечесний продавець риби (як бачимо, рідко й в англійські лінгвокультурі для моделювання прізвища обрано ознаку, що вказує на якість виконання відповідної роботи), *Doubleman* – лицемір, *Blunt* – нахабний, зухвалий, *Sharp* – різкий, гострий на язик, *Bold* – нахабний, *Sly* – підлий, *Parnell* – нечесний (про жінок), *Bastard* – негідник. Походження англійських прізвищ від назв тварин, що характерно й для української лінгвокультури, також свідчить про вербалізацію негативних рис носія прізвища, використання метафоричного звороту, в основі якого подібність між предметами. В англійській лінгвокультурі, як і в українській, лисицю вважають підступною, хитрою. Отже, носії прізвищ *Fox* та *Лисиця* в далекому минулому були хитрі, підступні (англійською – *cunning*, що перекладається як *хитрий, підступний*). В англійській мові актуалізовано порівняння *as cunning as a fox* (дослівно – “такий хитрий, підступний, як лисиця”). Прикладами вербалізації негативних рис у прізвищах слугують такі номінації, як *Hare, Заяць, Заєць* в англійській та українській лінгвокультурах, що свідчить про боязкий характер носіїв цих прізвищ, точніше їхніх предків. Англійське прізвище *Bear* та українське *Ведмідь* вербалізують таку ознаку поведінки її носія, як незграбність. Про певну неадекватність у характері та поведінці людини свідчать прізвища *Wild, Savage* (дослівно – *дикий*), *Диковицький, Дикун* в англійській та українській лінгвокультурах. На наявність дефектів у зовнішності вказують такі українські прізвища: *Безручко, Беззубенко, Безбородько, Безпельченко, Нечипоренко, Горбаль, Горбатенко, Кривоніс, Плаксії, Зайка, Шульга*. Ця низка прізвищ також “говорить” про негативно оцінювані в українській лінгвокультурі людські риси, їхні вади. Прізвища *Шахрай, Лупій, Біденко, Біда* ілюструють прозору мотивованість, також вербалізуючи негативну оцінку.

Отже, прізвиська/прізвища, справді, є одним із вагомих джерел набуття інформації країнознавчого характеру, відомостей з історії, етнології, етнографії, культури. Унаслідок лінгвістичного аналізу характеру мотивації (внутрішньої форми) прізвиस्क/прізвищ української та англійської лінгвокультур абсолютно логічно простежуємо зв'язок між походженням прізвища та певними історичними подіями, культурними традиціями, здатністю оцінювати, характеризувати свої достоїнства і вади, ментальністю, особливостями національного характеру.

Аналіз вибірки (150 одиниць) свідчить про домінування описових прізвищ з прозорою мотивацією, заснованою на вербалізації негативно оціненої інформації в обох лінгвокультурах, проте виявляємо й відмінності у способах актуалізації інформації аксіологічного характеру, в прагматичному підході до способу моделювання культурно значущих смислів у проєкції на своєрідну вербалізацію антропонімів, що, як було доведено, залежить і від лінгвокреативної спроможності народу, мотивованої специфікою його ментальності, способом світосприйняття, світобачення і, зрештою, світорозуміння.

У подальшому плануємо спроектувати дослідження на аналіз системи патронімічних прізвищ розглядуваних лінгвокультур, що фіксує уявлення мовних особистостей щодо їхнього місця в довкіллі, інтерперсональному просторі, способі своєї ідентифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища : [моногр.] / Л. Масенко. – Київ : Знання, 1990. – 48 с.
2. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища : [моногр.] / Ю. Редько. – Київ : Наукова думка, 1966. – 216 с.
3. Франко І. Причинки до української ономастики // Збір. творів: у 50-ти томах / І. Франко. – К., 1982. – Т. 36. – С. 391.
4. Bolen Cheryl. Common English Surnames. – Режим доступу: www.cherylsregencyramblings.wordpress.com.
5. Lambert T. The Origin of English Surnames. – Режим доступу: www.localhistorie.org/surname.html.
6. Lower M. English Surnames. – Режим доступу: www.books.google.com.

7. McKinle R. A History of British Surnames. – Режим доступу: www.books.google.com.
8. Reaney P. A Dictionary of English Surnames. – Режим доступу: www.e-library.com.

Слипецкая В. Д.

ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ АНТРОПОНИМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУР)

Статья посвящена анализу антропонимов, прежде всего фамилий и прозвищ, с учетом истории их образования, фактора происхождения, формирования значения, которое с современным языкознанием квалифицируется как значение, имеющее прагматическую природу. Определено своеобразие процесса концептуализации положительных и отрицательных признаков характеристик человека, его эмоций, выражающих оценочную семантику, вербализованную в прозвищах и фамилиях; определена национальная специфика названного процесса в украинской и английской лингвокультурах (Востокукраинский лингвистический сборник. – Вып. № 14, 2012, с. 113-121).

***Ключевые слова:** антропоним, фамилия, прозвище, вербализация, концептуализация, оценочная семантика, прагматическая природа значения, происхождение, лингвокультура.*

Slipetska V. D.

PRAGMALINGUISTIC ASPECT OF INVESTIGATION OF ANTHROPONYMS (BASED ON UKRAINIAN, ENGLISH LINGUISTIC CULTURES)

The article deals with analysis of the origin of Ukrainian, English anthroponyms. Verbilization of positive and negative traits, mental abilities of a person in surnames has been investigated; Ukrainian, English surnames have been classified according to their origin (East-Ukrainian linguistic collection. – Ed. № 14, 2012, p. 113-121).

***Keywords:** anthroponym, verbalization, positive and negative trait, origin, linguistic culture.*